LIBRIS

Richard Dawkins

DESTRĂMAREA CURCUBEULUI

Știință, iluzie și fascinație

Traducere din limba engleză de

GABRIELA DENIZ

EDITURA HERALD

București

CUPRINS

Efectul anestezic al familiarului 18

Salonul ducilor 33

Coduri de bare în stele 59

Coduri de bare în aer 88

Coduri de bare la bară 107

Fermecați de praful zânelor 142

Destrămarea supranaturalului 175

Imense simboluri nebuloase ale unei mari iubiri 213

Cooperatorul egoist 244

Cartea genetică a morților 271

Rețeserea lumii 295

Balonul minții 326

Bibliografie 356

care și-a început existența mai avea multe obstacole de trecut. Cei mai mulți embrioni sfârșesc în urma avorturilor timpurii chiar înainte ca mama să știe de existența lor și suntem norocoși că nu am sfârșit la fel. De asemenea, identitatea personală se bazează pe ceva mai mult decât genele noastre, după cum ne arată gemenii identici (care se separă după fertilizare). Totuși, clipa în care un anumit spermatozoid penetrează un anumit ovul a fost, în retrospectiva ta intimă, o clipă de o singularitate amețitoare. În acel moment șansele împotriva nașterii tale ca persoană au scăzut de la numere astronomice la cifre.

Loteria începe înainte de concepția noastră. Părinții trebuie să se întâlnească, iar concepția lor a fost la fel de improbabilă ca și a ta. Și tot așa, privind înapoi la cei patru bunici și cei opt străbunici, înapoi până unde mintea noastră nu mai poate concepe. Desmond Morris[1] își începe autobiografia, *Animal Days* (1979), în stilul său captivant:

> Totul a început cu Napoleon. Dacă nu era el, probabil nu aș mai fi fost azi aici, pentru a scrie aceste cuvinte... căci una dintre ghiulele sale, trase în Războiul peninsular, a smuls brațul stră-stră-străbunicului meu, James Morris, și a schimbat cursul istoriei familiei mele.

Morris povestește cum schimbarea forțată de carieră a strămoșului său a avut efect de domino, culminând cu propriul interes pentru științele naturii. Dar nu era cu adevărat nevoie să facă acest efort. Nu există un „probabil" la mijloc. Bineînțeles că își datorează existența lui Napoleon. La fel și eu, la fel și tu. Nu era nevoie ca Napoleon să smulgă brațul lui James Morris pentru a pecetlui soarta tânărului Desmond, și pe a mea, și pe a ta. Nu doar Napoleon, ci și cel mai umil țăran din Evul Mediu nu avea decât să

[1] Desmond John Morris (n. 1928), zoolog, etolog britanic, bine-cunoscut autor în domeniul sociobiologiei și, de asemenea, pictor suprarealist. Printre lucrările sale, foarte cunoscute sunt *The Naked Ape* și *The Human Zoo* și serialul documentar pentru BBC *The Human Animal* (însoțit și de cartea cu același titlu). (n. tr.)

LIBRIS

1

EFECTUL ANESTEZIC AL FAMILIARULUI

Simplul fapt de a trăi este suficient de miraculos.

Mervyn Peake, *The Glassblower* (1950)

SUNTEM norocoşi, noi suntem cei care vor muri. Cei mai mulţi oameni nu vor muri niciodată pentru că ei nu se vor naşte niciodată. Numărul de oameni potenţiali care s-ar fi putut afla aici în locul meu, dar care de fapt nu vor vedea niciodată lumina zilei, depăşeşte firele de nisip din Peninsula Arabică. Cu siguranţă, printre acele fantome nenăscute se află poeţi mai mari decât Keats, oameni de ştiinţă mai mari decât Newton. Ştim acest lucru pentru că numărul de oameni posibili în urma combinării ADN-ului nostru depăşeşte cu mult numărul actual de persoane. În ciuda acestei realităţi stupefiante, tu şi eu, absolut obişnuiţi, suntem aici.

Moraliştii şi teologii pun mare preţ pe momentul concepţiei, considerându-l punctul în care sufletul îşi începe existenţa. Chiar dacă, asemenea mie, nu eşti impresionat de astfel de afirmaţii, tot trebuie să consideri un anumit moment, aflat la nouă luni înainte de naşterea ta, ca fiind evenimentul decisiv al destinului tău. Este clipa în care conştiinţa ta a devenit de un bilion de ori mai probabilă decât cu o fracţiune de secundă înainte. Desigur, tu-embrionul

strănute pentru a influența ceva ce avea să schimbe altceva, care, după o lungă reacție în lanț, să conducă la consecința ca unul dintre posibilii tăi strămoși să rateze ocazia de a-ți deveni strămoș și înaintașul altcuiva. Nu discut aici despre „teoria haosului" sau „teoria complexității", la fel de la modă, ci doar despre banala statistică a cauzalității. Firul evenimentelor istorice de care depinde existența noastră este înfiorător de fragil.

> Comparat cu trecutul necunoscut nouă, prezentul pe care îl trăiesc oamenii astăzi pe pământ, ah, rege!, este ca zborul unei singure vrăbii prin sala în care, iarna, stai împreună cu căpitanii și miniștrii tăi. Intrând pe o ușă și ieșind pe alta, cât timp se află în interior nu e atinsă de furtuna hibernală; dar acest scurt interval de liniște se sfârșește într-o clipă și se întoarce la iarna din care a venit, dispărând de sub privirea ta. Viața omului e la fel, iar noi suntem total ignoranți față de ceea ce-i va urma sau ceea ce a fost înainte.
>
> Venerabilul Beda, *Istoria bisericească a poporului englez* (731)

Acesta este un alt aspect pentru care suntem norocoși. Universul are o vârstă mai mare de o sută de milioane de secole. Într-o perioadă comparabilă de timp, Soarele va crește în proporții și va deveni o gigantă roșie, înghițind Pământul. Fiecare secol din acele sute de milioane a fost la vremea lui, sau va fi când îi va sosi timpul, „secolul prezent". În mod interesant, unii fizicieni nu agreează ideea de „prezent mobil", considerându-l un fenomen subiectiv pentru care nu există loc în ecuațiile lor. Dar eu prezint un raționament subiectiv. Ceea ce simt eu, și bănuiesc că și voi, este că prezentul se deplasează dinspre trecut către viitor, ca un mic cerc de lumină care avansează lent de-a lungul unei rigle gigantice a timpului. Tot ce se află în spatele punctului de lumină se află în întuneric, întunericul trecutului mort. Tot ce se află în fața punctului de lumină se află în întunericul viitorului necunoscut. Șansele ca veacul în care trăiești să fie cel surprins de cercul de lumină sunt asemenea șanselor ca un ban, aruncat la întâmplare, să aterizeze pe o anume furnică ce se deplasează

undeva pe drumul de la New York la San Francisco. Cu alte cuvinte, probabilitatea de a fi mort este copleşitoare.

În ciuda acestei probabilităţi, vei observa că eşti de fapt viu. Oamenii peste care cercul de lumină a trecut şi oamenii la care nu a ajuns încă nu au posibilitatea de a citi o carte. Sunt la fel de norocos pentru că am posibilitatea de a scrie una, s-ar putea să nu o mai am când vei citi aceste rânduri. De fapt, sper să fiu mort când o vei face. Să nu înţelegeţi greşit. Iubesc viaţa şi sper să trăiesc mult timp de acum înainte, dar orice autor îşi doreşte ca operele sale să ajungă la cât mai mulţi cititori posibil. Din moment ce populaţia totală a viitorului va depăşi cel mai probabil în număr cu mult populaţia contemporană mie, nu pot decât să sper că voi fi mort când vei vedea aceste rânduri. În glumă fie spus, nu fac decât să sper că lucrarea mea nu va ieşi din circuitul editorial prea curând. Dar ceea ce realizez scriind aceste lucruri este cât de norocos sunt că sunt în viaţă, şi la fel şi voi!

Trăim pe o planetă care este întru totul perfectă pentru forma noastră de viaţă: nici prea caldă, nici prea rece, scăldată într-o lumină solară blândă, hidratată moderat; o planetă ce se roteşte încet, o sărbătoare de recolte verzi şi aurii. Da, dar din păcate tot există deşerturi şi sărăcie; există foamete şi mizerie devastatoare. Să aruncăm însă o privire către „concurenţă". În comparaţie cu cele mai multe planete, aceasta este un paradis, ba chiar zone de pe Pământ sunt un paradis după toate standardele. Care sunt şansele ca o planetă aleasă la întâmplare să aibă toate aceste proprietăţi curtenitoare? Chiar şi cele mai optimiste calcule ar estima mai puţin de una la un milion.

Să ne imaginăm o navă spaţială plină de exploratori adormiţi, potenţiali colonişti criogenizaţi ai unei lumi îndepărtate. Poate nava se află într-o misiune disperată pentru a salva specia înainte de impactul inevitabil al planetei-mamă cu o cometă, precum cea care a ucis dinozaurii. Călătorii estimează cu realism, înainte de criogenizare, care sunt şansele ca nava lor să întâlnească din întâmplare o planetă prietenoasă vieţii. Dacă în cel mai bun caz o planetă dintr-un milion are această calitate şi dacă călătoria de la o stea la cealaltă

durează sute de ani, este patetic de improbabil ca nava să găsească o lume acceptabilă, să nu mai vorbim de una sigură pentru cargoul său adormit.

Dar să ne imaginăm că pilotul robot al navei se dovedește a fi incredibil de norocos. După milioane de ani, astronava găsește o planetă capabilă să susțină viața: o planetă cu o temperatură echilibrată, scăldată în lumina caldă a unei stele, având resurse de apă și oxigen. Călătorii, adevărați Rip van Winkle[1], se trezesc și pășesc împleticit către lumină. După un milion de ani de somn, iată un pământ nou și fertil, o planetă luxuriantă cu pășuni calde, râuri și cascade înspumate, o lume bogată în vietăți ce saltă prin exuberanța verde extraterestră. Călătorii noștri pășesc hipnotizați, stupefiați, neputând să-și creadă simțurile, încă neacomodate cu locul, sau norocul avut.

Așa cum am precizat, povestea aceasta are nevoie de prea mult noroc; n-ar putea să se întâmple vreodată. Și totuși, nu este ceea ce s-a întâmplat fiecăruia dintre noi? Ne-am trezit după sute de milioane de ani de somn, sfidând șansele astronomic de mici. Într-adevăr, nu am sosit cu o navă spațială, am fost născuți aici și nu am pătruns în lume conștienți, ci am acumulat treptat conștiență, în pruncia noastră. Faptul că ajungem să ne cunoaștem lumea gradat, în loc să o descoperim brusc, n-ar trebui să-i fure din minunăție.

Bineînțeles că mă joc cu ideea de noroc, punând căruța înaintea cailor. Nu este un accident că forma noastră de viață se găsește pe o planetă a cărei temperatură, precipitații și toate celelalte sunt exact așa cum trebuie să fie. Dacă planeta ar fi fost adecvată pentru a susține o altă formă de viață, atunci acea altă formă de viață ar fi evoluat aici. Însă ca indivizi suntem extrem de norocoși. Privilegiați, și nu doar pentru că ne putem bucura de planeta noastră. Ci avem, mai

[1] Eroul unei scurte povestiri cu același nume, scrise de Washington Irving în 1819, care are șansa să consume o băutură și să se trezească 20 de ani mai târziu, după Revoluția Americană. Se întoarce în satul său, unde găsește totul schimbat. (n. tr.)

mult, oportunitatea de a înțelege de ce ochii noștri se deschid și de ce văd ceea ce văd în scurtul interval dinainte de a se închide pentru totdeauna.

Acesta, mi se pare mie, este cel mai bun răspuns pentru acele minți mărginite, acei Scrooge care se întreabă care este rostul științei. Într-una dintre acele anecdote legendare anonime, Michael Faraday se spune că ar fi fost întrebat la ce e bună știința. „Sir", a răspuns Faraday, „la ce bun un nou-născut?" Evident, ceea ce a intenționat să spună Faraday (sau Benjamin Franklin, sau cine o fi fost) este că un nou-născut nu e de niciun folos nimănui în prezent, dar are un mare potențial pentru viitor. Îmi place să cred acum că a vrut să spună și altceva. Ce rost are să aduci pe lume un copil, dacă singurul lucru pe care îl va face cu viața lui este să muncească pentru a trăi? Dacă judecăm totul după cât de „folositor" este – folositor pentru a supraviețui, adică – suntem puși în fața unei circularități futile. Trebuie să existe o valoare adăugată. Cel puțin o parte a vieții trebuie să se dedice trăirii acelei vieți, nu doar efortului de a-i întârzia finalul. Astfel, justificăm în mod corect cheltuirea banilor publici pe opere de artă. Este una dintre justificările oferite în mod adecvat pentru conservarea speciilor rare și a clădirilor frumoase. Este modul în care le răspundem acelor barbari care cred că elefanții sălbatici și casele istorice ar trebui salvate numai dacă „își scot banii". Același lucru e valabil și pentru știință. Bineînțeles că știința este utilă, bineînțeles că „își scoate banii". Dar asta nu e tot ce contează.

După un somn de sute de milioane de ani, am deschis în sfârșit ochii pe o planetă somptuoasă, strălucind de culoare, plină de viață. După câteva zeci de ani, trebuie să-i închidem din nou. Nu este efortul de a înțelege universul și cum de am ajuns să ne trezim în el un mod nobil, luminat de a ne petrece scurta existență sub soare? Acesta este răspunsul meu la întrebarea – care îmi este adresată surprinzător de des – cum de suport să mă mai trezesc dimineața. Privind lucrurile din direcția opusă, nu este trist să mergi pe ultimul drum fără să te întrebi vreodată de ce te-ai născut? Care om cu un asemenea gând